

«حلقات»

درس ۱۲۴

استاد: حجت الاسلام والمسلمين علم الهدی
آموزشیار: آقای حقگو

در راستای معرفی راههایی که می تواند وجداناً دلیل شرعی را اثبات کند، در دروس اخیر معرفی و بررسی «تواتر» را مورد توجه قرار دادیم. دقت نظر اندیشمندان در تبیین ماهیت یقین در این نوع قضایا منجر به اظهار دو نظریه از طرف مشهور منطقیین و شهید صدر گردید. پس از آشنایی با نظریه ی مشهور، مصنف در این درس، به اثبات نظریه ی استقرائی بودن قضایای متواتر و تجربی پرداخته و دیدگاه مشهور را بی اعتبار می سازد.

متن عربى:

ولكن الصحيح: أن اليقين بالقضية التجريبية والمتواترة يقين موضوعى استقرائى، وأن الاعتقاد بها حصيلة تراكم القرائن الاحتمالية الكثيرة فى مصبّ واحد فإخبار كلّ مخبر قرينة احتمالية، ومن المحتمل بطلانها؛ لإمكان وجود مصلحة تدعو المخبر إلى الكذب، وكلّ اقتران بين حادثتين قريباً احتمالية على العلّة بينهما، ومن المحتمل بطلانها – أى القرينة – لإمكان افتراض وجود علة أخرى غير منظورة هـى السبب فى وجود الحادثة الثانية، غير أنّها اقترنت بالحادثة الاولى صدفة، فاذا تكرّر الخبر أو الاقتران تعدّدت القرائن الاحتمالية وازداد احتمال القضية المتواترة أو التجريبية، وتناقص احتمال نقيضها حتى يصبح قريباً من الصفر جداً، فيزول تلقائياً لضعفه الشديدة، ونفس الكبرى التى افترضها المنطق القديم ليست فى الحقيقة إلاّ قضيةً تجريبية أيضاً.

ومن هنا نجد أن حصول اليقين بالقضية المتواترة والتجريبية يرتبط بكلّ ما له دخل فى تقوية القرائن الاحتمالية نفسها، فكّلما كانت كلّ قرينة احتمالية أقوى و أوضح كان حصول اليقين من تجمّع القرائن الاحتمالية أسرع. وعلى هذا الأساس نلاحظ أن مفردات التواتر إذا كانت إخبارات يبعد فى كلّ واحد منها احتمال الاستناد إلى مصدّحة شخصية تدعو إلى الإخبار بصورة معيّنة – إمّا لوثاقة المخبر أو لظروف خارجية – حصل اليقين بسببها بصورة أسرع. وكذلك الحال فى الاقترانات المتكرّرة بين الحادثتين؛ فإنّه كلّما كان احتمال وجود علة غير منظورة أضعف كانت الدلالة الاحتمالية لكلّ اقتران على العلّة أقوى، و بالتالى يكون اليقين بالعلّة أسرع وأرسخ.

تبیین دیدگاه شهید صدر در مورد قضایای متواتر

شهید صدر (ره) معتقد است که یقین حاصل از تواتر، یقین موضوعی مستنتج استقرائی است؛ یعنی در متواترات از قیاس منطقی به یقین نمی رسیم بلکه یقین به دست آمده، از حساب احتمالات است. توضیح: در هر خبری دو احتمال وجود دارد: احتمال صدق و احتمال کذب؛ هر چه تعداد اخبار از یک واقعه بیشتر باشد، احتمال کذب کاهش می یابد. در اثر تراکم احتمالات، احتمال کذب، ناچیز و ناچیزتر می شود تا آنکه به حدی می رسد که ذهن آدمی عنایتی به آن ندارد و در نتیجه به قطع می رسیم.

در حوادثی که مقارن هم اتفاق می افتد نیز دو احتمال است: احتمال تصادفی بودن و احتمال علیت؛ هرچه دفعات تقارن بیشتر باشد احتمال تصادفی بودن کم می شود. کاهش تدریجی احتمال تصادفی بودن با محاسبات ریاضی - چنانکه قبلاً بیان گردید - قابل محاسبه است. در این قضا یا نیز تعدد دفعات سبب می شود که به نقطه ای برسیم که احتمال تصادفی بودن به صفر نزدیک شود.

SCO۱: ۱۴:۳۱

اشکال مصنف به مشهور منطقیین

مشهور، قضایای متواتر و قضایای تجربی را به کبرائی مستند کردند که پشتوانه اش قضیه «الصدفة لا تتكرر» بود؛ یعنی تصادف، عادتاً تکرار نمی شود. به عبارت دیگر، عادتاً بر حسب تجربه ای که از طبیعت و رفتار انسان ها داریم، تصادف دوام ندارد و تکراری نمی شود.

این در حالی است که عقلاً امکان دارد که ده ها و صدها بار دو حادثه ، به صورت تصادفی، مقارن با هم اتفاق بیافتد و یا آنکه صدها نفر بر حسب تصادف، مصالح مشترکی داشته باشند که آنها را وادار به دروغ مشترکی کرده باشد.

بنابراین : کبرائی که در قیاس مشهور به کار رفته است، خود یک قضیه ی تجربی است نه یک قضیه ی عقلی اولی؛ در این صورت ، محضور «اثبات الشیء بنفسه» پیش می آید. به عبارت دیگر، قضیه ی «الصدفة لا تتكرر» قضیه ای است که اثبات آن مبتنی بر حساب احتمالات است و مشهور ، گریزی از حساب احتمالات در قضایای متواتر و تجربی ندارد.

SCO: ۱۹: ۳۰

تفاوت احتمالات در نظریه شهید صدر

انعطافی که در قضایای متواتر (از حیث تعداد مخبرین) و در قضایای تجربی (از حیث تعداد مقارنت) وجود دارد، تنها با دیدگاه شهید صدر قابل توجیه است نه با دیدگاه مشهور^۱.

احتمال کذب مخبرین، از ارزش یکسانی برخوردار نیست؛ لذا گاهی از اخبار تعداد معدودی به یقین می رسیم و گاه با اخبار جمیع کثیری به یقین نمی رسیم. مثلاً اگر چهار نفر ثقه – که وثاقتشان احراز شده – خبری بدهند . یقین حاصل می شود ؛ چون احتمال کذب آنها بسیار ناچیز است؛ اما اگر صد نفر که اهل کذب و افترا هستند خبری بدهند، از آنجا که احتمال کذب، خیلی زیاد است، طبیعی است که از ضرب این احتمالات ، دیرتر به عدد صفر نزدیک می شویم:

^۱ - این مطلب را می توان به عنوان دلیل دیگری بر مدعای مصنف نیز مطرح کرد.

احتمال کذب در مخبر ثقه $\frac{1}{100}$

$$\frac{1}{100} \times \frac{1}{100} = \frac{1}{10000}$$

$$\frac{1}{10000} \times \frac{1}{100} = \frac{1}{1000000}$$

$$\Rightarrow \frac{1}{1000000} < \frac{970299}{1000000}$$

احتمال کذب در مخبر کذاب $\frac{99}{100}$

$$\frac{99}{100} \times \frac{99}{100} = \frac{9801}{10000}$$

$$\frac{9801}{10000} \times \frac{99}{100} = \frac{970299}{1000000}$$

در قضایای تجربی نیز احتمال تصادف با توجه به شرایط، متفاوت است. اگر مقارنت در فضایی رخ

دهد که احتمال دخالت عوامل ناشناخته کمتر باشد، احتمال علیت، قوی تر از آنجایی است که

مقارنت در فضایی اتفاق بیافتد که عوامل ناشناخته فراوانی وجود دارد.

SCOR: ۳۱:۰۳

چکیده:

۱ - به نظر شهید صدر (ره) ، در تجربیات و متواترات از طریق حساب احتمالات به یقین می رسیم نه از راه قیاس منطقی.

۲ - اشکال مصنف به مشهور: کبرائی که در قیاس مشهور به کار رفته، یک قضیه ی تجربی است؛ در نتیجه محذور «اثبات الشیء بنفسه» پیش می آید.

۳ - انعطافی که - به دلیل تفاوت احتمالات - در قضایای متواتر (از حیث تعداد مخبرین) و در قضایای تجربی (از حیث تعداد مقارنت) وجود دارد، تنها با دیدگاه شهید صدر قابل توجیه است.